

S. 6. 264

Reise. fol.

J. VI, 887.

~~III. 440 J. IV. 10~~

d

4

DISPVATIO THEOLOGICA
PRIOR
DE
**PERSEVERANTIA
CREDITIVM
VSQVE AD FINEM.**

QVAM
PRAESIDE
VIRO SVMME REVERENDO EXCELLENTISSIMO
DOCTISSIMO
IOANNE GEORGIO KNAPP

THEOL. D. ET PROFESS. ORDIN.
PRAECEPTORE AETATEM COLENDO
IN REGIA FRIDERICIANA
D. OCTOBR. CIOCCCLI.

PVBLCICE DEFENDET
AVCTOR ET RESPONDENS
IO. DANIEL FRIDERICVS HINDENBVRG
BRËITENHAGA-MAGDEBVRGICVS.

HALAE MAGDEBVRGICAE,
TYPIS IOANNIS CHRISTIANI HENDELII, ACAD. TYPOGR.

4

ANNO DOMINI MDCCLXXII
DE
F. R. E. V. E. R. A. N. T. I. A
C. O. M. M. U. N. I. T. A. T. I. M.
V. O. C. A. T. I. O. N. I. S.

DE
P. R. A. E. S. I. D. I. C. I. O.
V. I. C. E. R. I. S. I. M. P. E. R. I. A. L. I.
D. O. M. I. N. I. C. I. S. T. I. C. H. A. N. N. I.
D. E. S. A. M. P. T. I. S. I. S. T. R. I. A. T. I. O. N. I. S.
P. R. O. C. E. D. U. R. I. S. I. S. T. R. I. A. T. I. O. N. I. S.
P. R. O. C. E. D. U. R. I. S. I. S. T. R. I. A. T. I. O. N. I. S.
P. R. O. C. E. D. U. R. I. S. I. S. T. R. I. A. T. I. O. N. I. S.

DE
P. R. A. E. S. I. D. I. C. I. O.
V. I. C. E. R. I. S. I. M. P. E. R. I. A. L. I.
D. O. M. I. N. I. C. I. S. T. I. C. H. A. N. N. I.
D. E. S. A. M. P. T. I. S. I. S. T. R. I. A. T. I. O. N. I. S.

PROOEMIUM.

Vm auctoritate regia publicum diligentiae temporisque academici ac beneficiorum apud me bene collocatorum specimen in praesenti proponendum sit; officio non solum non deesse, sed etiam tale argumentum deligere constitui, quod sua necessitate atque utilitate bonis omnibus omni tempore se commendaret. Cogitanti ergo mihi hac de re, obrulit se materia de *perseuerantia fidelium usque ad finem*, digna omnino visa quam & ipse attentius meditarer, & speciminis loco litteris persequerer. Cum enim non sufficiat bene incipere, sed bene coepta, bene quoque perfici oporteat, facile adparet argumentum de perseuerantia in fide, inter grauissima Theologiae dogmata locum habere, ac proinde iure mihi vitio verti non posse, quod illud & ad meditandum accuratius & ad explicandum qualicumque scripto hoc elegerim. Commodum succurrit praefanti quod olim iam MACARIUS vir egregius de suorum temporum statu scripsit *Libr. de patientia & discretionem* c. XXI. p. 95. 96. Ολιγοι νομιδη ετοι οργε τη αγαθη αρχη και περιεως ισαν επιτιθεντες, και μεχρι τελος απροσκοποι διαμει-

διαμενοντες. Πολλοι μὲν κατανοσονται, και πολλοι χαριτος αγα-
 νης μετοχοι γινονται, και ερωτι τιρωσκονται θεω, αλλα τας με-
 ταξυ πονες και τας τε πονηρα πειρας ποικιλη τεχνη και πολυτρο-
 πω προσβαλλοντες υδιενεγοντες υπερβαιναντε τω κοσμω, και
 βυθιδησαν εν τω εκεινω βυθω, δια γνωμης χαννοτητα και αδε-
 νειαν, η καη το προσπαθεια των γηινων αλωναι: i. e. hi valde pau-
 ci sunt; qui quidem bono principio parem finem adiun-
 gunt & usque ad extremum sine effensione perseverant.
 Multi compunguntur, multi gratiae coelestis fiunt par-
 ticipes, & amore diuino feruuntur; sed qui varie per vi-
 tam incurrunt labores; nec diaboli tentationes arte ver-
 futiaque illatas multiplici sustinent, & in mundo perman-
 ent, & demerguntur in eius profunda voragine, ob
 propositi languorem & infirmitatem, vel etiam quod ad-
 fectu terrenorum capiuntur. Haecenus ille de suae ae-
 tatis hominibus. Vtinam nos de nostra non idem, imo
 non longe peiora dicenda haberemus. At vero lo-
 cum proh dolor habet illud poëtae:

*Dannosa quid non imminuit dies,
 Aetas parentum peior auis, tulit,
 Nos nequiores, mox daturos,
 Progeniem vitiosorem.*

Sed sufficere haec posse arbitror non solum ad excu-
 sandum aequis probisque lectoribus, verum etiam ad
 approbandum consilium meum. Quamobrem nihil
 amplius habeo quod in prooemio addam, nisi hoc vni-
 cum, vt scilicet conscientia tenuitatis ingenii mei lecto-
 res etiam atque etiam rogem, vt ne hos meos conatus,
 quos placido eorum examini subicio, fronte nimis gra-
 ui cristique supercilio excipiant, verum in iis diiudican-
 dis & ad finem mihi propositum & ad vires meas simul atten-

attendant, neque plus a me desiderent, quam iure ab homine non docto nec ingenium doctrinamque iactante, sed doctrinae cupido expectari debet. Ita vero totum argumentum primo tractare constitueram, vt Parte I. de necessitate perseverantiae ad finem, Parte II. de facultate rei, Parte III. de adiumentis ad eam rem necessariis, & Parte IIII. de eo agerem, an & quatenus credentes perseverantiam suam vsque ad finem exploratam habere possint? at cum mihi iter hoc ingresso campus nimis amplus se aperiret, ac tamen cum alias ob causas tum etiam ad circumcidendas impensas breuitati seruiendum esset, consentiente Summe Reuerendo PRAESIDE tractationem materiae minime sterilis & ieiunae cum alio commilitonum, qui pariter cathedram conscendere cogitat, ita diuidere decreui; vt ego quidem priori hac disputatione partem vniuersae de hoc argumento orationis *primam ac secundam* explicarem, ille vero quamprimum fieri poterit, idem in tertia ac quarta faceret, ac proinde a me inchoata pertexeret.

P A R S I.

DE REI NECESSITATE AGENS.

§. I.

Ntequam ipsam necessitatis perseverantiae vsque ad finem ingrediamur probationem, paucis praemonendum est, quinam sint illi, quorum est & esse potest, perseverare in fide vsque ad finem vitae. Quod licet forte nonnullis superuacaneum videri posset, cum per se facile sit ad intelligendum, silentio tamen plane praeterendum non videtur; quoniam non confestim omnia, quae

facile intelligi possunt, etiam intelliguntur, aut saltem non attenduntur. Nihil enim inter mortales frequentius accidere solet, quam ut multi de perseverantia in fide solliciti videri velint, qui tamen plane nondum in fide sunt, quosque proinde illud ante omnia agere oportet, ut falsa de genuina ac vera fide notione, illiusque opinione abiecta, de vera ac diuina fide demum comparanda quamprimum solliciti essent. Ut itaque rem paucis complectamur, perseverantia in fide *) in neminem cadere potest, nisi qui veram & vnicam salutis viam in verbo Dei demonstratam ingressus, ac proinde vere regeneratus & iustificatus est. Horum igitur officium est, necessitatem perseverantiae diligenter cogitare, causasque illius semper ante oculos ponere, animoque remittere volenti tamquam calcaria adhibere. Quibus breuiter monitis, accedimus ad ipsam probationem necessitatis perseverantiae vsque ad finem, si modo vnum adhuc adiunxerimus. Varii scilicet generis incitamenta sunt, quibus spiritus Dei in sacris litteris vere credentes ad perseverantiam impellit; id quod non minus beneuole quam sapienter fecit. Primo enim non omnes vna eademque re aequaliter mouentur, sed aliud alios magis mouet; sapientiae ergo & bonitatis diuinae est, omnibus consulere volentis, omnibus etiam aliquid dare, quod eos praecipue adficiat, ac quod proinde maxime teneant

*) Perseuerantiae vocabulum in rebus bonis fere poni solet: hinc CICERO (de inuentione l. II. 54.) non male ita explicat; *perseuerantia est in ratione bene considerata stabilis et perperua permansio.* Perseuerantes igitur in fide, secundum verba Theologi cuiusdam, erunt, qui fidem habitualem ex actibus credendi natam vel nunquam per omnem vitam amittunt, vel forte per peccata amisam tamen ante mortem recuperant ac seruant; certe cauent, ne mors ipsos fidei actu habituque cauentes obruat.

reneant agnoscantque. Deinde vnus etiam idemque homo, nec omni tempore, nec omni animi statu vna eademque re aequaliter adficitur, ex quo fit, vt modo hoc modo illud argumentum ad probandam rei necessitatem aptum, maxime moueat. Ob hanc igitur quoque causam Deus plus, quam vno modo perseuerantiae necessitatem fidelibus inculcauit, vt omni tempore omnique animi statu aliquid haberent, quod illos impelleret, langues scentesque rursus iucenderet.

§. II. *Primo* itaque necessitas perseuerantiae in fide ex eo apparet, quoniam illa grauissime a Domino iniuncta ac praecepta est. Ita enim ipse diserit, *esto fidelis*, inquit, *vsque ad mortem & dabo tibi coronam vitae.* (Apoc. II, 10.) Continetur hoc effato *) disertum Domini praeceptum, *esto fide.*

*) Dicit haec credimus proximo angelo ecclesiae Smyrnenfis, siue is s. Polycarpus siue alius fuerit, licet ad omnes omnino pertineant, qui in ditionem ac fidem Christi venerunt. Valere enim etiam hic dictum Domini alibi prolatum; *quod vobis dico omnibus dico*, vel ex conclusione septem harum epistolarum apparet, qua aures habentes audire iubentur, quae Spiritus ecclesiae dicat. Interim illorum sententia nobis non probatur, qui sententiam harum epistolarum ita prophetica esse existimarunt, vt septem ecclesiae significent septem periodos ecclesiae Noui Testamenti, earumque statum; quod a CAMPEGIO VITRINGA aliisque interpretibus factum esse constat. Nec hodie defunt, qui idem sibi persuadent, vt se ipsos in apocalypsi eo facilius pulcre & ita descriptos videant, prouti videri volunt. Sed auctores hos suas sententias animo praeceptas & cum eventu vix satis congruentes his epistolis tribuere vel potius ad fingere a viris doctissimis satis ostensum est. conf. HERMANNI WITSI diatribe *de septem epistolarum apocalypiticarum sensu historico anprophético*, miscell. I. III. p. 533. sq. & Vener. IO. ALBERTI BENIGELII *Erklärung Offenbarung. Einleitung* §. 13. sqq. p. 78. sqq. §. 55. p. 149. &c.

*fidelis, inquietis, usque ad mortem; non solum igitur id postulatur, ut homo fidem veram in se effici patiatur, ac per tempus aliquod constantiam praestet, sed ut in fide quoque maneat usque ad mortem. Quod vero Dominus per se iniungit, per seruos quoque suos fideles diuinitus adflatos Apostolos scilicet, non minus grauitur praecipit. Longum esset, omnes illos locos ex illorum epistolis huc transferre, quibus grauissimae cohortationes ad perseverantiam continentur; sufficet itaque vnum alterumque exempli loco ponere. Primo itaque merito ad toram epistolam ad Ebraeos remittimus, quae referta plane est grauissimis ad perseverantiam cohortationibus, sicuti in primis ex cap. III. & IIII. X. XI. & XII. adparet. Quoniam vero alia occasio se offerret, plura ex ea proferendi, illud in praesenti facere supersedeo. Sufficiat nunc itaque mihi, Ioannem modo & Iudam laudare, quorum ille, (1 epist. cap. II. v. 28.) *Et nunc filioli, inquit, manete in ipso, ut quum manifestatus fuerit, habeamus fiduciam, nec pudore confundamur ab ipso in aduentu ipsius.* Hic vero non minus grauitur (epist. Iud. v. 20. 21.) *vos vero dilecti, inquit, sanctissimae vestrae fidei superstruentes vos ipsos, in spiritu sancto precantes, vos ipsos in amore Dei conseruate, expectantes misericordiam Domini nostri Iesu Christi in vitam aeternam.**

§. III. At non solum diserta quibus perseverantia iniungitur, praecepta huc pertinent, sed vim quoque praecepti continent exempla, cum Domini ipsius tum aliorum sanctorum ad imitandum nobis omnino proposita. Quod itaque ad ipsum seruatorem attinet, exploratum satis est, eum, negotium a patre datum, non solum magno animo suscepisse, verum etiam non prius in eo agendo quieuisse, quam illud confectum resque eo deducta esset, ut rationes quasi pa-

tri

tri redditurus dicere potuerit, (Ioh. XVII. 4.) *opus peregrum quod dedisti mihi, ut agerem.* Et alio loco in ferali trabe pendentem & morti proximum magna voce exclamasse nouimus, *tetelusus i. e. consummatum est.* Sicuti ergo Dominus in aliis exemplo nobis est, ita quoque in perseuerantia maxime; nec est, quod hoc tantum quasi hariolemur, aut per ratiocinationes multas conficiamus, cum Paulus Christum nobis diserte hac in re tamquam exemplar proponat. Ita enim in epistola ad Ebraeos (cap. XII. 1. 2.) *onus deponentes omne, inquit: Et undique circumdans peccatum per patientiam curramus in proposito nobis agone; intuentes in fidei ducem & consummatorem Iesum, qui pro proposito sibi gaudio pertulit crucem, ignominiam contemnens, in dextera throni Dei confedit.* Quod vero de Christi exemplo valet, etiam de exemplis sanctorum omnium valet. Satis igitur constat, sanctos quorum historiam & dicta in sacris litteris legimus, id sibi maxime commendatum habuisse, ut cursum bene coeptum bene quoque conficerent metamque adsequerentur. Ita v. g. Paulus (Phil. III. 13. 14.) *ego me ipsum, inquit, non reputo apprehendisse, vnum vero ago, ea quae retro sunt obliuiscens, ad ea vero quae ante sunt super extensus, secundum seipsum, contendo ad brabeum uocationis supernae Dei in Iesu Christo.* Haec vero, quae de se propositoque suo ipse commemorat, ad exemplum pertinere vimque praecepti habere, in sequentibus docet, subiiciens (v. 17.) *vna imitatores mei statis fratres.* Id quod etiam alibi confirmatur, dum in epistola ad Ebraeos scriptum legimus (cap. VI. 11. 12.) *cupimus vero quemuis vestrum eandem demonstrare diligentiam usque ad finem, quod attinet ad plenitudinem spei ne segnes statis, imitatores vero illorum qui per fidem & longanimitatem haereditatem ceperunt promissionis.*

B

§. III.

§. III. Secundo necessitas perseverantiae vsque ad finem ex eo quoque recte conficitur, quoniam illa deficiente ante parra & facta in christianismi cursu hominem tandem nihil iuuant. Qui Deo se tradidit atque ad eum vere conuersus est, varios labores molestos susceperit, aduersaque etiam multa pertulerit necesse est, quae omnia Deus pro immerita sua erga homines beneuolentia vt infra alio loco adhuc pluribus docebo in futuro maxime seculo remunerari constituit. Haec vero praemia indulgentiae divinae nemo re ipsa consequitur aut consequi potest, nisi qui fidem & constantiam vsque ad finem vitae praestat; ex quo fit vt haec ipsa res fidelibus cum ad impellendos eos ad constantiam, tum ad deterrendos a defectione ac remissione sedulo inculcerur. Quod enim ad primum attinet, constare illud vel ex vnico Pauli dicto potest ad Corinthios hunc in modum scribentis (1. epist. XV. 58.) *statis igitur fratres mei dilecti firmi, immobiles, augetes in opere Domini semper, scientes laborem vestrum non esse vanum in Domino*; alterum vero grauissimo Ezechielis oraculo (cap. XVIII. 24) satis confirmatur; vbi Deus, *quodsi recesserit iustus, inquit, a iustitia sua, & fecerit iniquitatem, vt secundum omnes abominationes, quas facit impius, faciat, num ille viueret? omnes iustitiae illius non in memoriam venient apud me.* Quo oraculo satis luculento plane illud dicitur, quod contendimus, omnia scilicet vitae ante actae decora eueri, nisi quis perseveret. Et cum porro eos, qui Christo vere addicti sunt, varia aduersa tolerare oporteat, multaque iis certamina cum hostibus spiritualibus & externis & internis ineunda sint; haec quoque frustra perlata esse, nec quidquam prodesse adparet, nisi quis ad finem vsque perseveret. Hinc viri Dei etiam hoc argumento vsu leguntur apud eos, quos in magno defectionis periculo

riculo carnebant. Sic enim Paulus Galatas labantes excitaturus graui illos oratione compellat (Gal. III. 3. 4.) *adeo insipientes estis, inquit, cum inceperitis spiritu, iam carne consummamini; tanta passi estis frustra, si tamen etiam frustra.* Et ad Ebraeos pariter valde periclitantes similem in modum eodemque plane consilio scribit (cap. X. 32. 33) *recordamini (quo minus scilicet recedatis) superiores dies, in quibus illuminati pertulistis magnum certamen passionum, dum partim ipsi contumeliis & calamitatibus spectaculo facti estis, partim vero participastis ea, quae aliis similis acciderunt. Qui ergo fructu & laborum & calamitatum priuari non vult, quod sane in re bona nemo prudens velle debet, pergat necesse est itinere instituto, dum metam assequatur.*

§. V. *Tertio* necessitas perseuerantiae ex eo quoque apparet, quoniam oracula diuina grauissime testantur, deficientes in magnam Dei offensam cadere, vt perduellionis crimen grauius in ipsis quam in aliis puniatur. Notabilia sunt dicta Pauli in epistola ad Ebraeos (cap. X. 26. 27) ita scribentis *): *Επιστολὴ γὰρ ἀμαρτανόντων ἡμῶν μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ἐπιγνώσιν*

*) Locum hunc inter difficiliore ex epistola ad Ebraeos esse factis constat, inprimis vero disputari solet vtrum de peccato, quod in Spiritum S. commissum dicitur, agat nec ne. Mei quidem insiliti ratio nec postulat nec permittit, vt omnia excusiam, quae in considerationem veniunt, hoc tantum dico, non videri hoc loco simpliciter omnibus iis, de quibus loquitur apostolus, spem conuersionis ac proinde etiam veniae praecisam, non plusquam in altero loco valde simili; (c. VI. 4. sqq.) licet magnam omnino illius rei difficultatem, propter causas in huiusmodi hominibus ipsis maxime sitas, omnino indicari credamus. Conf. interim SEB. SCHMIDIVM in comment. in epist. ad Ebraeos p. 851. sqq. & PHIL. IAC. SPENERVM Confil. theol.

γνωσιν της αληθειας, ην επι περὶ αμαρτιων αποδεκτηται θυσια, κ.
 τ. λ. Magnum hic Apostolus ostendit defectionis periculum,
 quam obrem nonnulla de hoc loco monere consultum erit.
 Loquitur igitur auctor epistolae in prima quidem persona,
 quod tamen ita intelligendum non est, quasi ipse ad defectionem
 inclinasset; cum potius eam ob causam fiat, ut per communica-
 tionem hanc, admonitionibus suis eo maius pondus ad-
 deret, ac simul quoque significaret, sibi met ipsi nullo non tem-
 pore omnem adhuc curam ac diligentiam adhibendam esse,
 ut fidem seruatori debitam constanter usque ad finem ser-
 uet. Sermo porro est Apostolo de iis qui *veritatis cognitionem*
acceperunt; quae genere orationis in sacris litteris visita-
 ro, descriptio est eiusmodi hominum, qui non solum doctrinas
 diuinas, adhibitis decenter naturae viribus, ex sacris litteris
 didicerunt ac memoriae mandauerunt, sed etiam spiritus sancti
 opera certam ac diuinam fidem illis habuerunt, earumque
 vim diuinam ad veram animi salutem ac sanationem experti
 sunt. *) Hi enim soli veram recteque constitutam rerum
 diuinarum cognitionem in sacris litteris habere dicuntur:
 reliqui

theol. Germ. T. I. f. LXXIII. p. 323. ac denique generatim illos
 qui de peccato in Spiritum S. scripserunt, quorum plures nomi-
 nat *WOLFFIUS* in notis ad Matth. XII. 31.

*) Recte non minus quam more suo ingeniose scribit Augusti-
 nus l. de gratia Christi. 12. *gratia agitur non solum ut facien-
 da nouerimus, verum etiam ut cognita faciamus: nec solum
 ut diligenda credamus, verum etiam ut credita diligamus;*
 conferre etiam ac ponderare iuabit *SPENERVM*, qui ut alibi
 ita etiam in primis in praestantissimo libro *der allgemeinen
 Gottesgelarheit*, hoc argumentum grauissime persequitur, ac
 non solum solidis argumentis ex sacris litteris ductis probat,
 verum etiam innumeris testimoniis cum veterum tum recen-
 tiorum theologorum illustrat & confirmat.

reliqui, qui praecepta Domini per verae fidei vim non seruant, etiam si dicant se cognoscere Deum, mendaces sunt & veritas in ipsis non est. (1. Ioh. II. 4.) Ex his igitur adparet, Apostolum de vere credentibus loqui, non vero de illis, qui voce tantum Christum profitentur, animo ceteroquin ab ipso alieni vitaeque dissimiles. His itaque sponte rursus peccantibus negat relinqui amplius hostiam pro peccatis: qui enim sponte & consulto peccat amittit omnino veram fidem, atque eo ipso repudat sacrificium Christi seque fructu illius priuat. Qui vero vnicum hoc sacrificium repudiat aliud nec habent, nec habere possunt, quod illius vicem impleat. Ignorat enim salutaris doctrina Christi huiusmodi homines fidem habentes ac retinentes, qui tamen sint adulteri, fures, auari, quales concilium Tridentinum statuit turpissimo ac nefando vocabulorum vsu vel potius abusu, cuius verba ita se habent, (sess. VI. c. 15.) *quolibet mortali peccato amitti gratiam sed NON fidem. Aduersus etiam hominum quorundam callida ingenia, qui per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium asserendum est, non modo infidelitate, (per quam & ipsa fides amittitur,) sed etiam quocumque alio mortali peccato, quamuis non amittatur fides, acceptam iustificationis gratiam amitti, diuinae legis doctrinam defendendo; quae a regno Dei non solum infideles excludit, sed & fideles quosque fornicarios, adulteros, molles, masculorum concubitores, fures, auaros, ebriosos, maledicos, rapaces, ceterosque omnes, qui letibalia committunt peccata; quibus plane consentiant imo peiora & impudentiora adhuc sunt, quae leguntur canone 28. huius sessionis his verbis comprehenso. Si quis dixerit, amissa per peccatum gratia simul & fidem semper amitti, aut fidem quae remanet, non esse veram fidem, licet non sit viua, aut cum qui fidem sine caritate habet, non esse christianum,*

anatHEMA sit. *) Vinam vero capitalis hic & pestilens error, libris nostris symbolicis etiam tanropere detestatus, animos nostrorum quoque hominum non occupasset, nec tantam inter eos stragem ederet. Sed vt ad superiora redeamus, videndum etiam est, quid Apostolus de iis subiiciat, qui fidem non constanter seruant: *terribilis expectatio*, inquit, *iis relinquitur iudicii & ignis zelus, qui consumpturus est aduersarios.* Fatemur equidem Apostolum tota hac oratione nobis de iis inprimis videri agere, qui non solum a vera fide deficiunt, sed etiam voce Christo rursus renunciant; in
hoc

*) Ad scribere hic placet grauissimam notam PAVLI ANTONII in sua editione Concil. Trident. huic capiti subiectam pag. 59. quod in praefixo, inquit, huius capitis summario est apodosis, in ipso quidem capite est protasis, & vice versa. At manifestum est ex sequ. can. 28. quod pondus omne sit in praefixo aduerbio negandi NON; tametsi in ipso capite alia est structura externa periodi, eaque ad speciem paullo honestior; ad speciem paullo honestior volo dicere. Nam fideles fornicarios &c. nominare tale est dicendi genus, quod a forma sanorum verborum abhorret; absone etiam Ioannes a Daucutria in art. 7. A. C. distinguit inter bene fideles & male fideles. Facile est conicere, quid per fidem quid per fideles intelligant, sed si reuocare ad animum ea volueris, quas de voluntario hoc abusu vocum diximus dissert. de hermonia fidei §. 45. tum discernere poteris sincerius hominum quorundam collida ingenia, qui per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium. V. Regius noster de formulis caute loquendi c. 2. quam grauissime; qui ad huc carnaliter viuit in ebrietate (non modo ebriosos tangit hoc iudicium sed & ebrios) comestatione, scortatione, adulterio, furto & similibus peccatis, non debet gloriari, quod fidem habeat & Christianus sit &c. conferri etiam meretur aurea praefatio LVTHERI in epistolam ad Romanos, & egregium SPENERI opus de *institia fidei contra Breuingium.*

hoc enim periculo inter Ebraeos nonnulli fuisse videntur ad Iudaismum quippe rursus inclinantes: interim tamen res ipsa ad omnes in vniuersum pertinet, qui Dominum deserunt. Adiungimus verò adhuc dictis grauissimum Petri efatum, seuerissimam defectoribus poenam ita denunciantis (2. epist. II. 20.) *nam si effugerunt inquinamenta mundi per cognitionem Domini & seruatoris Iesu Christi, rursus vero iis irretiti superantur, facta sunt iis posteriora peiora prioribus, melius enim fuisset ipsis, non cognouisse viam iustitiae, quam cum cognouerint auerti a tradito ipsis sancto praecepto.*

§. VI. Quarto denique necessitas perseuerantiae in fide vsque ad finem etiam ex eo constat, quoniam nonnisi illa accedente, credentes omnibus bonis a Christo partis debito modo in hac quoque vita fruuntur. Soler enim Deus & quidem sapienter non minus quam iuste hanc rationem in tribuendis bonis regni gratiae seruare, vt primo ad experiendam hominis fidem, illa minori mensura conferat, deinde vero, si recte ac fideliter ex illius praescripto vtantur, in dies augeat; contra vero, si quis minus recte vtatur, minuitur id, quod habet, secundum illud Domini, *habenti dabitur, at non habenti* (i. e. non ita habenti, vt recte adhibeat) *auferatur etiam id, quod habet.* Quod si ita est, sicuti omnino est, sequitur ex eo, illum qui non perseueret, nec in dies auge-ri studeat, se ipsum multis bonis defraudare, Deumque impedire, quo minus ipsi ampliora conferre possit. Accedit, quod tantae amoris bonorumque diuitiae in Christo sunt, ad quas percipiendas ac fruendas non nisi gradibus animus capacior fit. Quo magis itaque ac diligentius quis in id incumbit, vt beneuolentia Dei per Christum in se collata omnibusque bonis ex fonte hoc inexhausto proficiscentibus, vtatur ad crescendum in fide, caritate ac spe, eo aptior quoque

que in dies redditur ad fruendum amorem Dei, capiendamque ex eo voluptatem. In summa ille demum etiam in hac vita totum Christum quantum quantum est, ut fidelem servatorem ac bonum imo optimum Dominum familiariter inspicit, imo penitus perspicit, qui eo utitur ad omnia ea, ad quae nobis a Deo factus est; factus vero nobis est non solum ad sapientiam, ad iustitiam, ad sanctificationem, sed etiam ad plenam liberationem. Et cum denique meta aeternae gloriae credentibus sit proposita, quam non solum sequi, sed etiam consequi debeant, perseveret necesse est, qui cum Christo olim triumphare cupit. Solis enim vincentibus corona datur, in solis illis ingentia illa promissa implentur, quae apocalypseo c. II. & III. leguntur. Illa vero demum victoria est decretoria, quae ultima reportatur omnique tandem certamini finem imponit. *) Sed sufficiant haec de necessitate.

PARS II.

DE FACULTATE PERSEVERANTIAE
AGENS.

§. VII.

EXercuiaret vero magis viam salutis vere ingressos quam iuaret

*) Bene de his promissis scribit Vener. IO. ALB. BENGELIUS in der erklärten Offenbarung ad c. II. 7. p. 236. Alle diese Verheißungen werden in jener Welt erfüllt; denn sie werden den Überwindern gegeben. In diesem Leben ist die Zeit des Kampfs und noch nicht der Belohnung. Das Gute das Gott seinen Kämpfern in diesem Leben verleiht wird nur dazu verliehen, daß sie kämpfen und ihre Treue bis in den Tod beweisen können; in dem Tode selbst wird der Sieg erlangt; aber also gleich nach dem Tode, werden bei denen, die nun überwunden haben, die Verheißungen erfüllt.

iuuaret, siquidem necessitatem perseuerantiae, at non aequae facultatem tantae ac tam necessariae rei perspectam exploratamque habere possent. Angitur enim animus, si scias tibi rem quidem aliquam omnino necessariam esse si saluus esse velis, desperes vero te illam adipisci posse. Plane igitur necesse est ut firmis argumentis iam probemus, fieri omnino posse, ut pergant fideles itinere instituto, dum ad finem exoptatum peruentum sit. Qua in re prouida Dei cura alumnis suis ira prospexit in verbo gratiae, ut non habeant causam, cur desperent, aut timidi & abiecti animi sint, habeant vero, cur bene sperent imo confidant, simul tamen etiam solliciti, studiosi ac diligentes sint, in tuendo illo quod habent.

§. VIII. *Primo* igitur facultas perseuerantiae vsque ad finem, ex amore fideque Dei immota plane atque immutabili, iisque quae ex fonte hoc in ex hausto fluunt recte conficitur. Ad hanc fidem Dei, quae nostrae fidei firmissimum inconcussumque fundamentum est, ideo viri diuini sine omni dubitatione prouocant, quando fidelibus perseuerantiam a Deo adprecantur, atque ex propositione fidei Dei sibi semper constantis certos esse iubent, rem quam precantur omnino fieri posse. Comprobabimus illud primo generatim, deinde vero singularia quoque, quae maxime attendi debent, in medium proferemus. Generatim ergo primo audiamus Paulum Thessalonicensibus bene precantem, simulque ut diximus facultatem rei quam precabatur confirmantem. Ita vero ille (1 Thess. v. 23. 24) *ipse vero*, inquit, *Deus pacis sanctificet vos totos; & totus vester spiritus, & anima & corpus sine labe in aduentu Domini vestri Iesu Christi seruetur.* Obseruare nonnulla iuuabit ad hunc locum plane egregium & inter similes quasi familiam ducentem. Primo itaque notanda est cohaerentia verborum cum superioribus, quae per

coniunctionem aduersatiuam *de* fit. Multa scilicet Aposto-
 lus praecepta antea dederat, in quibus seruandis omnem di-
 ligentiam omnino adhibere deberent Thessalonicenses. Ne
 vero quis in eam adduceretur sententiam, ac si res praescri-
 ptis conatuque illa seruandi plane confecta esset, sed vt po-
 tius persuasum haberent, quantopere perpetuo concursu ad-
 iumentoque gratiae diuinae indigeant, si praescripta seruare
 ac perseuerare velint, subiicit, *ipse vero Deus sanctificet vos*
totos. Hoc ergo, vt rem breuiter complectamur, dicere
 vult Apostolus, volo quidem, vt illa omnia, ad quae vos ad-
 hortatus sum, nunquam non ac diligenter agatis, muneribus
 gratiae quibus iam instructi estis tamquam boni dispensato-
 res fideliter vtentes. Verum enim vero, id quidem oportere
 at nondum sufficere, exploratum habere debetis; ipse enim
 Deus vos in dies, imo in singula momenta nouis viribus in-
 struat necesse est, vt conseruemini atque augeamini, dum
 plane perfecti sitis. Hinc vos non solum adhortor ad ea
 recte vtenda quae iam habetis, sed etiam ea vobis precor a
 Deo, quae adhuc necessaria sunt & accedere debent, vt in
 magno illo die Iesu Christi aliquando laeti consistere & prae-
 mia gloriae ferre possitis. Deinde hoc quoque probe no-
 randum est, Apostolum statim dubitationi ac praeposterae
 interpretationi occurrere, quam verba ipsius habere potuis-
 sent. Cogitare enim quis ac forte etiam obicere potuisset
 nihil quidem facilius esse, quam multa bona oprare, sed re-
 ferre, vtrum etiam aequae certe ac facile impetrari possint,
 nec ne. Huic ergo dubitationi occursumus Apostolus, voto
 suo subiicit adfirmationem facultatis illius quam optauerat,
 rei; *fidus est*, inquit, *vocans vos, qui etiam faciet*, i. e. prae-
 stabit ipse pro sua fide ac facultate id quod vobis exopto.
 Docet ergo hac loquendi ratione Apostolus, votum a se fa-
 ctum

ctum non ita accipi debere, ac si aliquo saltem modo dubitandi aliqua causa superesset, an Deus id quod solus possit, *efficere etiam paratus sit*, sed eo tantum valere, vt Thessalonicenses intelligant, semperque ante oculos habeant non suarum virium perseuerantiam esse, a quarum proinde peruersa fiducia illos reuocare necesse sit, ne temere concepta tandem destituat.

§. VIII. Quo vero, quam recte hoc dicatur, adpareat, porro obseruari velim, Paulum non minus atque alios diuinos viros aliis in locis idem argumentum tractantes, non voto sed plana ac diserta adfirmatione vti ac proinde hoc orationis genere rem sibi plane exploratam esse, testatum facere. Sufficiat nobis duobus tantum testimoniis orationi nostrae fidem adiungere. Sic Paulus ad Corinthios scribit (1. epist. l. 8. 9.) *qui, (scilicet Deus fons omnis veri ac boni) confirmabit vos vsque ad finem inculpatos in die Domini nostri Iesu Christi.* En Apostolum hic simpliciter adfirmantem, Dominum facultatem perseuerandi daturum, nec quid quam desiderari passurum, quod ad illos in fide vsque ad finem conseruandos villo modo pertineat. Ne vero ignoraremus, quo fundamento haec fiducia apostoli de Deo, ac proficiscens ex illa adfirmatio, omnem plane dubitationem praecidens, nitatur, confestim subiicit, *fidus est Deus, per quem vocati estis ad communionem filii ipsius Iesu Christi Domini nostri.* In eandem plane sententiam Petrus scribit: (1. epist. v. 20.) *Deus vero omnis gratiae qui vocauit vos ad aeternam suam gloriam in Christo Iesu paullum passos ipse perficiet ** (ne remane-

C 2

*) habent quidem codices haud pauci formam optatiuam in his verbis *καταρτισαι, σφειξαι* g. alii tamen melius indicatiuam exhibent, quam etiam versio germanica Lutheri exprimit. conf. Vener. BENIGLIUS in adpar. critico p. 737. & in Gnom. ad h. l.

maneat in vobis defectus, vt *παρὰφραση* Vener. BENIGLIUS in Gnomone ad h. l.) *stabiliet*, (ne quid vos labefacter) *roboretur* (vt *superetis vim omnem aduersam*) *fundabit*, (vt inconcussi steteris, maneat, vosque si fractus illabatur orbis, impavidos ruinae feriant) Cum vero res haec maximi momenti fit, operae omnino pretium est, meoque instituto conueniens, praeuentibus sacris litteris speciatim ostendere, quid vere fideles diligenter eo consilio considerare debeant, vt ipsis certissima fides efficiatur, Deum in tribuenda perseverandi facultate, suam fidem certissime praestitutum.

§. X. Primo itaque loco disertae Dei promissiones rem tanti momenti credentibus certo persuadere possunt & debent, quidquid enim Deus suis promittit ita comparatum est, vt semper triplex firmamentum fidei apud nos constituendae complectatur. Primo enim Deus suis nihil promittit, nisi quod facere & dare certissime vult. De propensa igitur illius voluntate in promissis implendis nunquam est quod dubitent ipsi deuori: hinc fide habenda sibi honorem haberi, abroganda vero detrahi testatur: semper ergo quae vult velle, quae non vult nolle credi oportet. Deinde Deum promittentem nunquam facultas deficit, promissa praestandi. Quidquid enim Deus pollicetur id etiam efficere potest; id quod Abrahamus credentium familiam ducens mente & cogitatione complexus, sperasse dicitur, vbi rationis ac sensuum iudicio omnia desperata videbantur. Denique Deus etiam nihil promittit, nisi quod credentes etiam re vera accipere possunt. Oblata enim ac donata tum demum iuuant ac profunt, si quis accipit & utitur. Recte vero tertium hoc ex duobus primis conficitur. Si enim fideles accipere non possent, deficiens illa accipiendi facultas in deficiente aut voluntate, aut facultate Dei sita esset, quorum neutrum saluis
Dei

Dei virtutibus salisque sacrarum litterarum testimoniis adfirmari potest. Nihil ergo superest, quam ut huiusmodi promissa diuina in medium proferamus; sic enim rota res facilis atque expedita erit. Merito itaque ipsum filium Dei audimus de se non minus quam de patre id quod volumus clarissime ac liberalissime pollicentem. Ita vero ille (Ioh. X. 27. &c.) *oues meae, inquit, vocem meam audiunt, & ego noui illas & sequuntur me; & ego vitam aeternam do ipsis, & non peribunt in aeternum. & non rapiet quisquam illas ex manu mea. Pater meus qui dedit mihi maior omnibus est, & nemo potest rapere ex manu patris mei.* His igitur verbis optimus seruator diserte pollicetur, oues suas quatenus per ipsum stet certe non perituras, sed in aeternum victuras esse; sponderque se sua manu illas comprehensas non dimissurum. Manus vero Dei, ut neminem fugit vim ac potentiam Dei significat, qua qui sustineri ac iuari dicitur, potest sane perseuerare, nisi ipse voluntaria defectione a Deo se auellat, qui volentes aeque libenter retinet quam comprehendit, licet nolentes & inuitos non cogat. Similes promissiones, quibus Dominus pariter promptissimam circa hanc rem voluntatem declarat, breuitatis causa iam silentio praetereo. (conf. v. g. Apoc. II. 24. c. III. 8. sqq.) Deinde ex deprecatione Domini pro ipsis, credentes certum habere debent se perseuerare posse. Id enim est, quod Dominus breui ante exitum ex hac mortali vita enixissimis precibus a patre contendit, ut suos conseruaret atque eo usque perduceret, vbi ipse sit, ut gloriam a patre datam viderent. Expetiit vero id non solum iis, qui tum erant, sed omnibus etiam, qui per verbum illorum fidem ipsi habituri essent. Eum vero exauditum esse a patre plane constat; ex quo proinde vere credentes satis intelligere possunt, quid ab animo illius, qui commendauit, & eius cui

commendati sunt sibi cum fiducia polliceri queant. Quod vero Dominus olim pro suis rogauit, id sine dubio adhuc rogat & agit ad dexteram Dei; quam obrem Paulus etiam (Rom. VIII. 8.) id inter causas refert, cur fidelibus triumphare & firmiter credere liceat, Deum cum ipsis facere.

§. XI. Porro plane exploratam habere & possunt & debent credentes perseverandi facultatem ex iis, quae Deus & Christus pro ipsis eorumque aeterna salute ac felicitate iam fecerunt, quaeque longe maiora atque ampliora sunt, quam id quod adhuc pro ipsis faciendum est, ut omnibus numeris absolui fiant. Qui enim maius iam praestitit, de longe minori praestando eo ipso dubitare non patitur, si vir bonus, sapiens & sibi constans est. Quid ergo a Deo optimo maximo exspectare decet, quem sui consiliorumque suorum de salute hominum initorum nunquam poenitet. Hoc argumento pariter utitur Paulus ad confirmandum, Deum nunquam aliquid in se desiderari passurum, quod ad facultatem perseverandi pertineat, quoniam in longe maioribus nec a priori nec fidei erga homines defuerit. Testamur diuinam ad Romanos epistolam, & quidem primo, quae leguntur (cap. V. 8.) postquam enim commate 2. & 5. certam laetamque spem consequendarum in dies nouarum accessionum & aeternae gloriae significauerat Paulus, firma tantae fiduciae fundamenta porro declaraturus subiicit. *Commendat vero suum amorem in nos Deus, quod cum adhuc peccatores essemus Christus pro nobis mortuus est. Multo igitur magis, iustificati nunc in sanguine ipsius saluabimur per ipsum ab ira, nam si hostes existentes reconciliati sumus Deo per mortem filii ipsius, multo magis reconciliati saluabimur per vitam ipsius.* Hic Apostolus ex iis, quae Deus iam ad salutem nobis per Christum restituendam olim fecit, cum plena fiducia conficit, reliqua

liqua quoque, quae ad cumulatam perfectamque beatitudinem pertinent certissime superadditum iri, ac proinde non esse iustam fidelibus de perseuerandi facultate, quatenus in Dei voluntate & opera posita est, dubitandi causam. Adiungimus alterum ex Cap. VIII. locum non minus notabilem; probaturus enim ibi Apostolus, nihil esse, quod fideles amore Dei in Christo in ipsos collato priuare possit, nisi scilicet ipsi se illo rursus indignos reddant; pariter ad ea prouocat, quae Deus iam pro salute illorum fecerit, quaeque plane sufficient, ad fidem faciendam eum nunquam a se ipso discessurum. *Quid igitur, inquit, dicimus ad haec, si Deus pro nobis, quis contra nos, qui etiam proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit ipsum; quomodo igitur etiam cum ipso non omnia nobis gratificaretur? quis arguet electos Dei? Deus est iustificans; quis condemnans erit. Christus est mortuus magis vero etiam resuscitatus; qui etiam est ad dexteram Dei, qui etiam deprecatur pro nobis; quis nos separabit ab amore Christi &c. *)*

§. XII.

*) ad totum hunc locum omnibus, qui spiritualia sapiunt, merito tantopere amatum quam maxime conferri meretur THOMAS GOODWIN in singulari scripto, *Glaubenstriumph*, inscripto, quod multis aliis palmam praeripit. Quod ad distinctionem verborum ex Pauli pectore Dei & Christi pleno erumpentium attinet, variis illa modis fieri potest. CALMETVS in comment. litt. ad h. l. p. 100. triplicem modum statuit. Primo, *quis accusabit electos Dei? Deus illos iustificat. Quis illos damnabit? Iesus Christus pro illis mortuus est, secundo quis accusabit electos Dei? nemo, quoniam Deus ipse illos iustificat. Quis illos damnare audebit? nemo, quoniam Iesus Christus mortem pro illis oppetit, tertio; quis accusabit electos Dei? num quid Deus? hic illos iustificat. Quis illos damnabit? num quid filius? hic pro illis mortem passus est. At paulo aliter verba dige-*

§. XII. Deinde facultatem perseverandi fideles etiam non solum ex eo, quod a Deo & Christo olim pro ipsis factum est, & adhuc in coelo fit, verum etiam ex illo cognoscere sibi que persuasam habere possunt, quod Deus in ipsis iam fecit per spiritum suum. Opera igitur gratiae inhaerentis in ipsis coepta pignoris quasi loco ipsis sunt & esse debent, Deum opus inchoatum quantum ad ipsum attinet, non imperfectum relicturum, sed in dies facturum atque etiam certissime tandem perfecturum esse. Ne quidem homines mutabiles licet & varii, si aliquid constantiae in ipsis est, studium in rem aliquam collatum frustra facile consumtum volunt, nec operam ut aiunt atque oleum perdere: hinc quod iam impensum est, incitare illos solet, ut plura impendant tandemque studii ac laboris exoptatum fructum ferant. In mentem mihi venit Pauli, quem metus non iniustus ne laborem in Galatis ad Christum deductis positum frustra impendisset, eo vehementius impellebat, ut tanto maioribus rerum verborumque ponderibus imo fulminibus vteretur, ad rem magnopere sibi ingratam cauendam. Ita enim plenus sollicitudinis ad eos scribit; *vereor ne frustra laborem in vos impenderit*; (cap. III.) quae sollicitudo quas faces quasi animo ipsius admouerit, sequentia docent. Cum ergo haec ab hominibus & imprimis a seruis Domini fidelibus ac pro gloria ipsius accensis fiat, quid a Domino ipso fiet, cuius causa

maxime

digerit nec inconcinne Vener. BENGELIUS ad h. l. p. 580. ita scribens. *Prima* (periocha) *generalis est haec*; si Deus pro nobis quis contra nos? *specialis prima haec de praeterito*; qui ne suo quidem filio pepercit — quomodo non etiam cum illo omnia nobis condonabit? quis accusabit electos Dei? *secunda de praesenti*, Deus iustificans, quis condemnans? *tertia de futuro*; Christus est qui mortuus est, quis nos separabit ab amore Christi?

maxime agitur, & qui animas haud paullo plus amat, quam quisquam seruatorum quorum nemo crimina illorum morte luit, qui praeterea semper sibi constat, ac quem proinde operis sui semel incepti poenitere non potest. Ex eo itaque quod Dominus iam in ipsis fecit, facultatem perseuerantiae recte conficiunt fideles: quod vero ratiocinando hoc modo confici potest, sacrae litterae quoque perspicue testantur; id quod aliquot idoneis testimoniis probare ad officium meum pertinet. *)

§. XIII. Testatum itaque primo satis est, Deum in re-
D
genera-

*) In eandem sententiam Chrysostomus eleganter scribit serm. III. ad 2 Cor. I. 21. 22. *παλιν απο των παρελθοντων τα μελλοντα βεβαιωται· ει γαρ αυτος εστιν ο βεβαιων ημας εις Χριστον (τετεστιν ομη εων ημας παρασταλευεσθαι εκ της πιστεως της εις Χριστον) και αυτος ο Χριστος ημας, και δεσ το πνευμα εν ταις καρδιαις ημων, πως τα μελλον τα ε δωσει: ει γαρ ταις αρχαις και ταις υποθεσεισ εδωκε και την ριζαν και την πηγην (οιον την αληθη περι αυτη γνωσιν, την τε πνευματος μεταληψιν) πως τα εκ τετων ε δωσει; ει γαρ εκεινα δια ταυτα διδονται, πολλω μαλλον ο ταυτα δεσ και εκεινα παρεξει· και ει ταυτα εχθροισ εστιν εδωκε, πολλω μαλλον εκεινα Φιλοισ γενομενοισ χαρι ει ταυ. i. e. rursus ex praeteritis futura conficiuntur; si enim ille est, qui confirmat nos in Christum, id est qui non patitur nos dimoueri ex fide in Christum, & ille qui unxit nos & dedit spiritum in cordibus nostris, quomodo futura non daret? quod si enim principia & fundamenta dedit & radicem & fontem, cuiusmodi sunt vera illius cognitio, spiritus sancti participatio; quomodo illa quae ex his sunt non daret? nam si illa propter haec dantur, multo magis qui haec dedit, etiam illa praebebit. Et si haec hostibus adhuc existentibus dedit, multo magis illa amicis factis gratificabitur.*

generationis opere inchoando id sibi statim in principio propositum habere, ut a se natos in eo etiam statu eo usque conferuet, dum aeternam ac coelestem haereditatem capiunt. Ita enim Petrus, *laudatus sit, inquit, Deus & pater Domini nostri Iesu Christi, qui secundum magnam suam misericordiam, regenerauit nos ad spem uitam per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis in haereditatem incorruptam, immaculatam & non marcescentem seruata in coelo nobis, qui in potentia Dei custodimini per fidem ad salutem quae parata est ut reueletur ultimo tempore.* Quo effato Apostolus satis confirmat, fideles ex Dei consilio non solum ad spem haereditatis coelestis sed etiam ad rem regeneratos esse. In primis vero Paulus etiam facultatem perseverandi hoc argumento usus conficit, hunc in modum ad Philipenses scribens (cap. 1. 6.) *gratias ago Deo - - confusus idem hoc, quod qui cepit in vobis opus bonum, perfecturus sit usque ad diem Iesu Christi. Sicuti iustum est me hoc sentire de vobis omnibus, propterea quod habeo vos in corde meo. in vinculis meis, & in apologia & confirmatione euangelii, consortes mecum gratiae omnes vos existentes.* Consultum erit hunc quoque locum breuiter pro instituti ratione illustrare, atque ostendere, quam apprime ad rem faciat. Primo itaque Apostolus laeto animo Deo gratias agit pro Philipensibus. Oriebatur vero haec gratulatio non solum ex eo, quod Deus iam in illos contulerat, verum etiam ex eo, quod Deum porro collaturum exploratum habebat. Ita enim cohaeret oratio Apostoli, *gratias ago Deo - - confusus idem hoc, quod qui cepit in vobis opus bonum, perfecturus sit usque ad diem Iesu Christi.* Opus bonum in Philipensibus ceptum nihil aliud est, quam opus fidei, vita spiritualis, totusque nouus homo prouti sacrae litterae vnā eandemque rem variis nominibus exprimere solent. Ex inchoatio-
ne

ne huius operis Apostolus conficit, Deum illud etiam peracturum, vt in die Iesu Christi absolutum conspiciatur. Nec vero futura solum ex praeteritis augurabatur, sed etiam simul significat se rem plane exploratam habere, vt non solum id speret verum etiam plane confidat. Quae fiducia animi in Dei fide agendique ratione posita tanta erat, vt non solum pro praeteritis ac iam praestitis, sed etiam pro futuris atque adhuc praestandis Deo gratias ageret, quoniam certissime futura esse persuasum habebat. Si ergo Deus non minus in progressu, quam in principio semper sibi constat & agit quod suum est, fidelibus ex eo certissime constat, se fidem Deo iuuantem retinere, atque vsque ad finem perseuerare posse. Deinde obseruandum adhuc est, Apostolum ex ea quoque ratione, qua ipse erga Philippenses adfectus erat, argumentum fiduciae erga Deum ducere ac colligere, eum multo magis tali erga illos voluntate esse, vt ceptum in iis opus non relicturus sit. Pertinent huc verba; *sicuti iustum est mihi, haec sentire pro vobis omnibus, propterea quod habeo vos in corde meo.* Sententia enim horum verborum ex cohaerentia totius orationis haec esse videtur: cum mihi plane in visceribus quasi haereatis tenerrimoque amore amemini, vt omnia pro vobis & facere & patiparus sim, quo perficiamini & aeternae gloriae participes fiat; aequum non solum, sed etiam iustum est, me plane confidere, Dominum eodem erga vos animo & esse & semper futurum, ac proinde nunquam non summa cum fide id acturum esse, vt vos perficiat. Quid enim studium & amor hominis etiam vestri amantissimi ac studiosissimi est, Christi amori ac studio erga vos comparatus? quem in amore Christi ita obscurari oportet, quemadmodum lumen lucernae in lumine solis offunditur.

§. XIII. Secundo recte facultas perseverandi ex eo conficitur, quod Deus pro summa in suos ac plane immerita indulgentia fidem iam ab ipsis praestitam omniaque recte illorum facta novis gratiae suae accessionibus remunerari constituit; habenti enim ac recte, prouti saepius pronunciauit Dominus, videnti additur ut magnam copiam habeat; ex hoc ergo quoque fideles omnino intelligere & credere debent, nunquam perseverandi facultatem ipsis defuturam. Vtitur etiam hoc argumento Paulus apud Ebraeos ex parte contentionem remittentes, bonumque rerum suarum exitum desperantes, ut eos rursus ad bonam spem erigeret. Agit vero hoc (cap. VI.) postquam enim gravissimum infidelitatis ac defectionis periculum gravissima oratione ostenderat, (comm. 7. 8.) Ebraeos hunc in modum compellat; (comm. 9. &c.) *confidimus vero de vobis fratres meliora & coniunctiora salutis, etiam si ita loquimur. Non enim iniustus est Deus, ut obliuiscatur operis vestri & laboris in amore, quem demonstrastis in nomen ipsius dum ministrastis sanctis atque adhuc ministratis.* Hic quoque paucis ostendi oportet, quomodo dicta a nobis hoc Pauli effato confirmentur. Descripta scilicet infidelitatis ratione tristisque illius exitu, (comm. 7. 8.) significat Apostolus se meliora de Ebraeis sperare, imo confidere, rem non facile eo peruenturam, ut plane deficerent ac perirent, licet ad auerendum imminens omnino defectionis periculum tam graviter loquatur. Causam vero melioris spei ac fiduciae ex eo ducit, quod Deus non obliturus sit recte ab ipsis olim facta, ac proinde omnem quasi lapidem moturus, ut eos novis viribus ad perseverandum instruat, atque ex sua parte nihil plane praetermittat, quod ad illam rem pertineat. Et hoc quidem iustum ac Deo dignum esse adfirmat Apostolus, non in eam sententiam,

am, ac si homo recte factis nouas accessiones mereretur, *) sed quoniam Deus amore ac beneuolentia ductus illud viro promiserit, ac proinde ad iustitiam id pertinere statuat, vt promissa impleat, ac per se indebitum tamquam debitum soluat. Nec alibi hoc argumentum infrequens est, cum ipse Dominus ad confirmandam piis perseuerantiae facultatem eo vsus legatur. Ita enim ille (Apoc. III. 10.) ad angelum ecclesiae Philadelphenae scribit: *quoniam seruasti verbum patientiae meae, etiam ego te seruabo ex hora tentationis, quae ventura est super totum terrarum orbem ad tentandum habitantes in terra.* His verbis Dominus ante ab hoc angelo & recte facta tamquam causam allegat, cur eum tanto ma-

D 3

lori

*) Omnem enim meriti proprie sic dicti opinionem sacris litteris praeceuntibus in toto salutis negotio plane abesse iubemus, ac tamen nihilominus hominem non solum non minores, sed maiores causas studii b. o. habere contendimus. Viderint ergo patres Tridentini, quo iure & qua fronte adeo dirum in nos fulmen iaciant Sess. VI. Can. XXXII. ita statuentes. *Si quis dixerit, hominis iustificati bona opera ita esse dona Dei, vt non sint etiam bona ipsius iustificati merita; aut ipsum iustificatum bonis operibus, quae ab eo per Dei gratiam & l. C. meritum, cuius viuum membrum est, sunt, non vere mereri augmentum gratiae, vitam aeternam, & ipsius vitae aeternae, si tamen in gratia decesserint consecutionem, atque etiam gloriae augmentum anathema sit.* Quantopere etiam pontificii doctores se in explicando merito illo torqueant, vel ex DIONYSII PETAUII libro de concilio Trid. interpretatione conspici potest Dogmat. Theol. T. III. p. 339. inserto. Interim plane notabilis est R. BELLARMINI confessio ipsa veritatis vi sine dubio expressa L. V. de iustific. c. 7. vbi, *propter incertitudinem, inquit, propriae iustitiae, & periculum inanis gloriae, tutissimum est, fiduciam totam in sola Dei misericordia & benignitate reponere & c. etiam si ergo veritatem furca expellas tamen usque recurret.*

iori facultate instructurus sit, ad perferenda quae instent, ca-
 uendumque ne succumbat. *§. XV.* Nec minus *tertio* facultas perseuerandi ex o-
 mnium eorum exemplis confici potest, qui re vera perseue-
 rarunt. Licet enim hac in re omnino id quod a multis fide-
 libus omnium temporum factum est, ad omnes transferre ac
 proinde persuasum habere, idem ab omnibus fieri posse.
 Quod igitur aliis in causis non semper valet, vt scilicet quae
 in vno sunt ad omnes transferantur, hic tamen omnino valet
 ac valere probari potest ex eo; quod omnia exempla illo-
 rum omnium, qui vnquam perseuerarunt vtriusque compotes
 facti sunt, reliquis fidelibus omnibus ad imitandum leguntur
 proposita. Id quod sane frustra fieret, nisi id pro certo po-
 namus, omnes etiam imitari posse. Quae res tanti in hoc ar-
 gumento momenti est, vt illustrari mereatur. Primo itaque
 ex ipsius Domini maxime exemplo qui perseuerauit vsque
 ad finem recte id quod volumus colligitur. Quod vt recte
 intelligatur ante omnia obseruandum est, omnia quae Domi-
 nus egit ac peregit, non minus quam quae perpeffus est, me-
 riti vim habere, nobisque bonum aliquod vel simile vel con-
 trarium peperisse, cuius omnes reuera etiam participes fieri
 possunt, qui salutis viam ingrediuntur. (conf. 2 Cor. VIII. 9.
 1. P. II. 24.) Ipsius ergo perseuerantia nobis quoque bonum
 perseuerantiae partum esse oportet. Eam enim ob causam,
 vt ipse testatur, se pro suis totum consecrauit, vt ipsi quoque
 plane consecrarentur & adfererentur Deo tamquam peculi-
 um, non ad tempus sed in omnem aeternitatem. Idem quo-
 que docet Paulus in epistola ad Ebraeos (cap. V. 7. sqq.) post-
 quam enim facta & tolerata pro nobis a Domino, perseue-
 rantiamque in iis probaram commemorauerat, fructum illius
 reia nobis percipiendum declaraturus; subiungit, & consum-
 matus,

*matus, factus est obedientibus ipsi omnibus auctor aeternae salutis, i. e. meruitque effecit, ut omnes iam ipsi obedientes aeternam salutem consequi, ac proinde etiam perseuerare in fide & obsequio possint, quoniam alioquin aeternam salutem ita consequi non possent; ut illa aeternum ac perfecte fruerentur. Deinde fideles hanc ipsam ob causam ad exemplum Domini perseuerantis remitti atque ad imitandum impelli solent; ex quo omnino adparet fieri posse ut imitentur. Ita enim v. gr. Apostolus ad Ebraeos scribens (cap. XII. 2) *intuemini in fidei, inquit, duces & consummatorem Iesum, qui pro proposito gaudio pertulit crucem, contentaque ignominia in dextera throni Dei confedit.* Comparatione instituta cogitate illum qui tantam contradictionem a peccatoribus passus est, ne defatigemini quod ad animas vestras attinet, deficientes. Satis in aprico esse arbitramur, Dominum perseuerantem fidelibus his verbis adimitandum proponi, & quidem promiscue; quod sane frustra fieret, nisi pro certo ponas, eos posse omnino in vniuersum omnes perseuerare.*

§. XVI. Eadem ratio est exemplorum sanctorum omnium, qui a principio vixerunt fidemque usque ad beatum ex hac mortali vita exitum seruauerunt. Hi sane omnes documento sunt omnibus qui credunt, non esse, quod de perseuerandi facultate dubitent aut desperent. Qui enim illis olim adsuit, consilioque eos aequae ac re iuuat, eius nec animus nec fortuna in eodem opere unquam lassatur, quo minus laborem non solum tanquam exactor intendat, verum etiam tanquam parriceps & socius releuet. Quidquid itaque in hoc genere superioribus temporibus egit Deus pertinet omnino ad exemplum, ac proinde non solum propter ipsos sed etiam propter similes factum ac per scriptum est, ut videlicet omnes intelligant, eum id etiam in aliis facturum

rum

rum neminique defaturum qui modo sibi ipse non desit. Sicut igitur, Paulo teste, misericordia peccatori cuius per veram ad sanitatem reuocationem tributa eo pertinet, vt in illo ostendat Iesus Christus omnem clementiam ad exemplum eorum qui credituri sunt in illum ad vitam aeternam; (I. Timoth. I. 16.) ita non minus conseruatio vnus cuiusque fidelium vsque ad finem eo pertinet, vt nouum exemplum constituat, quod alii intueri idemque a Domino expectare debent. Iesus enim Christus heri & hodie idem est, & in omnem aeternitatem. Hinc etiam fit, vt exempla sanctorum qui perseverantes promissa consecuti sunt, diserte aliis ac sine illa dubitatione ad imitandum proponantur, quod commode fieri non posset, nisi eadem perseverandi facultas apud eos locum haberet atque apud illos, quorum exempla ipsis adlegantur. Ita v. g. Paulus Ebraeorum perseverantiam ardentissime cupiens, ad imitationem eorum, qui ante illos in fide permanerant, eos cohortatur. *Cupimus vero, inquit, vt quilibet vestrum eandem diligentiam demonstrat ad plenitudinem spei vsque ad finem, ne segnes fiat, imitatores vero contra illorum, qui per fidem & longanimitatem haec veritate accipiebant promissiones.* (cap. VI.) Iubet igitur Apostolus eos imitatores fieri illorum, qui laudabili itinere praecesserant; fieri ergo etiam potuisse necesse est. Quem admodum enim Iacobus Apostolus addiligens precum studium incitaturus, vim precum singularem Eliae exemplo confirmat, ac ne quis extraordinarium quid illud esse exciperet, adiungit *Eliam hominem fuisse sicut nos*; ita idem ad hanc rem transferri ac dici potest; hic vel ille fuit homo sicut nos; quid quid ergo ipsi per gratiam Dei licuit, nobis quoque licebit, si iisdem adiumentis quibus ille, rite & constanter utamur.

§. XVII. Adiungimus porro *quarto* ad facultatem perseuerantiae probandam illos locos, vbi Deus negatur pati suos tentari vltra vires. Ita enim Paulus ad Corinthios scribit, (1. epist. X. 13) *tentatio vos non cepit nisi humana. Fides vero Deus qui non patietur vos tentari super id, quod poteritis (sufferre) sed faciet cum tentatione exitum, vt possitis vos perferre.* Quod si ergo Deus, Apostolo id diserte adfirmante, non paritur suos tentari vltra vires, sequitur ex eo, illos, quatenus res per Deum stat, semper vires habere ac retinere posse ad vincendum necessarias, si modo, ipsi officio suo non desint ac proinde illa caueant & agant, quae cauere & agi oportet.

§. XVIII. Denique vno adhuc argumento ex ipsa rei natura petito facultatem perseuerantiae ad finem probare liceat. Recte scilicet ita ratio concludi posse videtur. Si conuersio prima hominis fieri potuit ac facta est, recte inde conficitur hominem etiam in statu conuersionis ac fidei semel constitutum, ad finem vsque etiam in eo perseuerare posse. Quod cur adfirmem idoneas mihi videor habere causas. Si igitur ponas hunc vel illum conuersum perseuerare non posse, id inter alia ex eo fieri oporteret, quoniam multa adhuc superanda atque extirpanda, superari plane non possent ac magis magisque extirpari. Atqui vero aliter hoc se habere, facile probari potest. Prima enim conuersio, si hominis statum spectes, difficilius quid est ad efficiendum, quam permanens in eo statu. Ante conuersionem enim peccatum in homine dominatur & illi vt seruo imperat. In conuersione vero liberatur homo a seruitute peccati, vt peccatum ipsi non amplius imperet, quoniam imperium illius fractum est. Quod si ergo vis Dei in prima conuersione hominis certo ordine se exferens & agens, ad fran-

E
gendum

gendum peccati dominantis imperium sufficit satisque potens fuit, cur non eadem ad magis magisque debellandum atque extirpandum sufficeret. Si quis obicere vellet, hoc quidem argumentandi genus tum demum ad probandum id, quod instituumus valere posse, si ante probatum sit, eadem semper ac pari vi Deum in statu conversionis vti, qua in ipso conversionis opere usus sit; nae ille sibi probari id volet, cuius contrarium ut ex superioribus iam patet, sacris litteris aperte repugnans est. Equis enim sibi persuadeat Deum vim suam subtracturum atque imminurum apud eos qui iam conuersi sunt, ut proinde minus facile in via salutis progredi possint, quam in illam ingressi sint: plane id ab omni sensu atque intelligentia communi abhorret. Deinde vero apertis sacrarum litterarum oraculis repugnat, quibus clare satis edocemur, vim diuinam quae in prima conversione se exseruit, etiam in progressu se exserere, omniaque proinde fidelibus suppeditari, quae ad accessiones nouas consequendas atque ad perseverandum necessaria sunt. Sicuri ergo in prima conversione summa Dei potentia est, quae omnia in homine efficit eique vitam spiritualem tribuit, ita etiam in progressu eadem illa ceptum opus magis magisque perficere valet. Cum enim morrem spiritualem primo efficacia sua vicerit, occur reliquias illius minus vincere possit; ac cum simili modo vitam spiritualem accenderit, ubi ne quidem scintilla illius erat, occur illam ubi iam adest, non confirmare, augere ac magis magisque suscitare valeret. Hinc viri Dei, fideles id cogitare ac magis magisque cognoscere volunt, quanta vis in ipsis operetur. Sic Paulus inter alia eam quoque ob causam Ephesius, illuminatos oculos mentis apprecatur (cap. I. 19.) ut cognoscerent, quae sit exsuperans magnitudo potentiae ipsius in credentes secundum operationem roboris, virtus

virtutis illius, quam operatus est in Christo dum suscitauit illum ex mortuis & collocauit illum in dextera sua in coelestibus. Hanc ergo potentiam Dei, sine intermissione in renouationis non minus quam in primo conuersionis negotio operantem, intuentes fideles bono animo esse ac confidere debent, posse se per illam perseuerare. Qua in re etiam Paulus suo exemplo praeiuit, *omnia possum*, inquit, *in corroborante me Christo.* (Phil. III. 13.) Fideles enim per artissimum vinculum fidei cum Christo coniuncti, sicuti Christum ipsum, ita omnia quoque quae Christi sunt accipiunt. Quemadmodum enim Christus homo per vinculum vtriusque naturae personale idiomata diuina communicata accepit, ita vere credentes per vinculum vnionis mysticae, certo modo communicatum accipiunt quicquid in Christo *θεωοργωτο* est; id quod sacrae litterae cum magno verborum pondere significant, quando Christum a fidelibus *indui, in iis viuere, habitare, esse* per fidem adfirmant. Cum ergo ipsum fontem vitae omnique virtutis per fidem in se habeant, facultatemque ex illo hauriendi, quae ad vitam pietatemque pertinent, facultas perseuerandi eos deficere non potest.

§. XVIII. Accedit, vt credentes bonis indulgentiae diuinae recte vtentes, in dies quoque plura incitamenta ad perseuerandum reliquumque adhuc iter strenue conficiendum accipiant. Quo diutius enim Domino adhaerent, quo familiarius ac frequentius illo vruntur, quo fidelius ei seruiunt, totosque se ad illius voluntatem accommodant, eo magis ipsis introspicere ac perspicere licet illius bonitatem, fidem reliquasque virtutes, quae disiunctos adhuc ab illo allicere & conciliare, coniunctos vero ac iam abunde quam bonum habent Dominum expertos, retinere in fide atque officio possunt. Hoc incitamento vsos legimus Apostolos (Ioh. VI. 68.)

ad perseverandum manendumque apud eum. Cum enim multi discipulorum sermonem illius paullo abstrusorem concoquere non possent, atque idcirco offensi a societate illius se seingerent, Dominusque fidem illorum experturus eos interrogaret, *num vos etiam a me vultis recedere?* Petrus nomine omnium respondisse narratur, *Domine quo abibimus, habes verba vitae aeternae.* Nec vero solum bona, quibus auget suos in dies Dominus, noua quotidie incitamenta ad constantiam suppeditant, sed eadem quoque oriuntur ex malis varii generis, quae Dominus in salutem suorum numquam non intentus, aut auertit aut in bonum conuertit. Cum igitur tot noui quasi stimuli in dies accedant, quibus ad perseverandum incitantur, voluntas etiam perseverandi augeri & potest & debet.

§. XX. Succurrit egregium S. Polycarpi exemplum, qui ad defectionem spe veniae sollicitatus, hoc argumento tam retrum facinus a se derestatus, seque contra in fide confirmasse legitur. Ita enim ecclesia Smyrnenfis in aurea illa de exitu Polycarpi epistola scribit apud EUSEBIUM (histor. eccles. L. III. 15.) *Εγρημενε τε ηγμενε και λεγοντες, ομοσον και απολυσω σε. Λοιδορησον τον Χριστον. εφη σπολυκαρεπος. ο σδοη-κοντα και εχ στη δελευ αυτω, και υδεν με ηδικησε και πως δυναμαι βλασφημησαι τον βασιλεα με τον σωσαντα με,* id est: *Cum instaret proconsul diceretque iura & protinus te dimittam; dic conuicia aduersus Christum; Polycarpus respondit. Sex & octoginta continuos annos ei ministravi, nec vlla me unquam adfecit iniuria. Et quomodo possunt impie loqui aduersus regem meum auctoremque salutis meae.* Ex his omnibus inter se collatis ac coniunctis, ratio simul apparet, cur Apostoli fideles ad constantiam tamquam ad rem in ipsos omnino positam cohortentur; quod sane

facere

facere commode non possent, nisi pro certo habeatur, illos perseuerantiae facultatem habere atque habere posse. Simili ratione, ex eo quod omnes quibus euangelium nunciatur, promiscue ad poenitendum & credendam impelluntur, recte conficitur, in hominibus positum esse, vtrum ad sanitatem redire velint nec ne: non quidem in eam sententiam, ac si res in viribus eorum naturalibus esset posita, sed quoniam Dei benevolentia res iam eo deducta est, vt homines per gratiam cum verbo ac per illud seruo oblatam, eiusque efficaciam conuerti omnino possint, nisi dedita opera repugnent salutaremque gratiae effectum apud se impediant.

§. XXI. Apparet igitur porro ex dictis, perseuerantiam ad finem non esse munus aliquod singulare, quod Deus iis tantum tribuere decreuerit, qui re vera perseuerant. Licet enim certissimum omnino sit, neminem perseueraturum, nisi quem Deus perseueraturum praeuidit, quoniam prouidentia futurorum Deum nunquam fallere potest; ex eo tamen non consequitur, Deum, munus illud facultatemque iis noluisse tribuere, qui non perseuerant. Non ergo per Deum fiat, quo minus perseuerent omnes, sed per ipsos; quoniam videlicet id, quod promiscue omnibus beneuole offertur non perinde ab omnibus promte accipitur aurretinetur. Placet inserere verba CHRISTIANI EBERH. WEISMANNI, Theologi post fata quoque magnopere colendi, quibus calculus adiacere non dubitamus. Ita vero ille (in institut. theol. exegetico dogmaticae L. X. pag. 679.) *perseuerantia omnibus est promissa fidelibus, non tam vt singularis & proprius effectus electionis, quam vt beneficium gratiae, oblationis ratione omnibus fidelibus commune.* Verbo adhuc addimus, inter veteres AVGVSTINVM integrum librum de *bono perseuerantiae* scripsisse, qui etiam secundus de praede-

destinatione appellatur, in quo sicuti multa recte atque egregie dicta occurrunt, ita tamen leguntur quoque, quae examine indigent. Id quod nec ipse Augustinus, vir ut omni alia ita etiam modestiae laude insignis, recusauit, libro citato cap. XXI. egregie ita disserens. *Neminem velim sic amplecti omnia mea, ut me sequatur, nisi in iis quibus me non errare perspexerit. Nam propterea nunc facio libros, in quibus opuscula mea retractanda suscepi, ut nec me me ipsum in omnibus me secutum fuisse demonstrem, sed proficienter me existimo Deo miserante scripsisse, non tamen a perfectione coepisse: quando quidem arrogantius loquor quam verius, si vel nunc dico me ad perfectionem sine vilo errore scribendi iam in ista aetate venisse. Sed interest, quantum & in quibus rebus erretur, & quam facile quisque corrigit, vel quanta pertinacia suum defendere conetur errorem. Bonae quippe spei est homo, si eum sic proficientem dies ultimus vitae huius inuenierit, ut adiuciantur quae proficienti defuerunt, & persciendus quam puniendus potius iudicetur. Quae verba Augustini in fine orationis meae etiam mea caussa adscribere consultum visum est, ut & mihi apud aequos lectores praesidio & excusationi sint, si forte nonnulla minus recte aut accurate scripsisse videar.*

DILE.

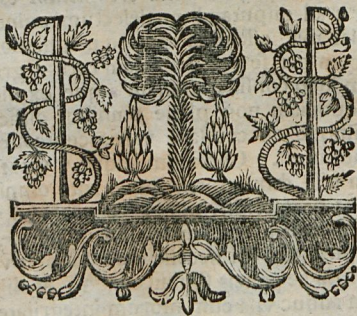
DILECTISSIMO
AVCTORI ET RESPONDENTI

S. D.

P R A E S E S.

CVm paullulum cartae adhuc superfit nolui committere vt nihil ad TE litterarum darem, inprimis cum moris sit, hoc modo cum illis agere, qui se fidei nostrae ac tutelae concediderunt, atque ita praesidio nostro muniti in cathedram deduci cupiunt. Primo vero de re quam tractasti, deinde de TE breuiter aliquid monere visum est. Quod igitur ad argumentum *de perseverantia credentium usque ad finem*, a TE ad disputandum delectum attinet, nemo sane inficias ibit, esse illud omnino magni momenti, ac proinde cum per se propter ipsam rerum grauitatem, tum etiam ideo considerationem atque explicationem mereri, quoniam non plane omnibus difficultatibus caret, eamque ob causam variis controuersis iam olim iactatum est. Consilium itaque TVVM omnino iuuandum esse duxi, formamque ante omnia tractationis TIBI praescripti, postea vero scripto TVO mihi exhibito limam quidem passim adhibui, verum non vbi opus, sed vbi necesse erat. Restat vt ad TE ipsum veniam ac paucis significem, TE & aliis & mihi industriam adhuc vna cum morum integritate probasse. Quamobrem TIBI merito cupio, ac beneuolentia fideque, quam auditoribus debeo, commotus, TE
ex

ex animo adhortor, vt cum in rerum sacrarum disciplina sedulo accipienda porro pergas, cum vero etiam argumentum, quod litteris persequutus es toto animo, studio ac vita persequaris, ac proinde illud maxime videas, vt maturrime opus illud Dei summum in TE incipi, inceptum agi, actumque tandem ita peragi patiaris, vt perseverantiam, cuius necessitatem ac facultatem argumentis probasti, re ipsa quoque probes; quo inter illos aliquando sis, qui laudem illius a Domino ferent; quam certe non ferent, qui rem maximam ac praestantissimam vel optima oratione commendant, factis vero vitae, tamquam minimam ac vilissimam negligunt. D. in Fridericiana X. Calend. Nouemb. c1510 c c l i.

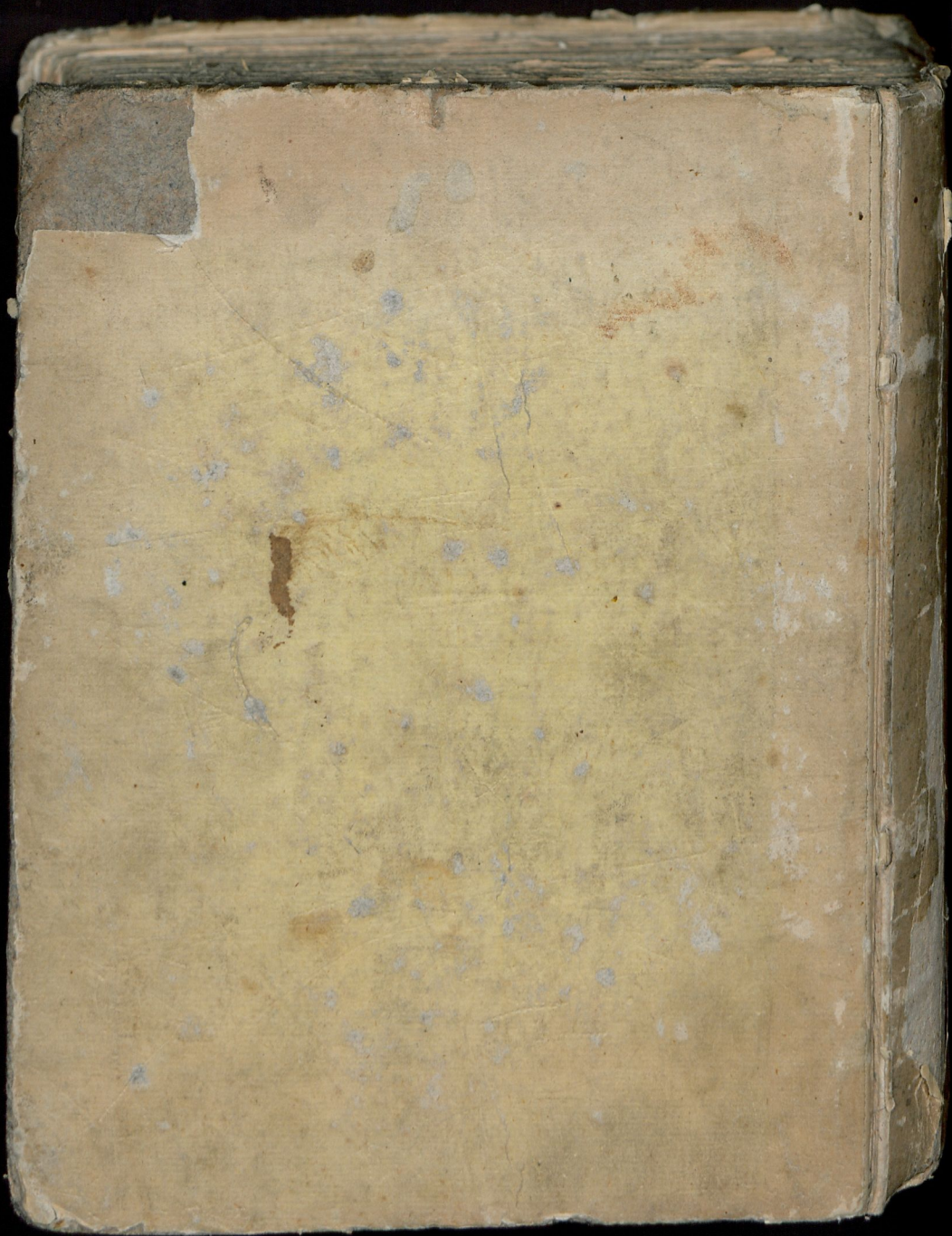
94 A 7362

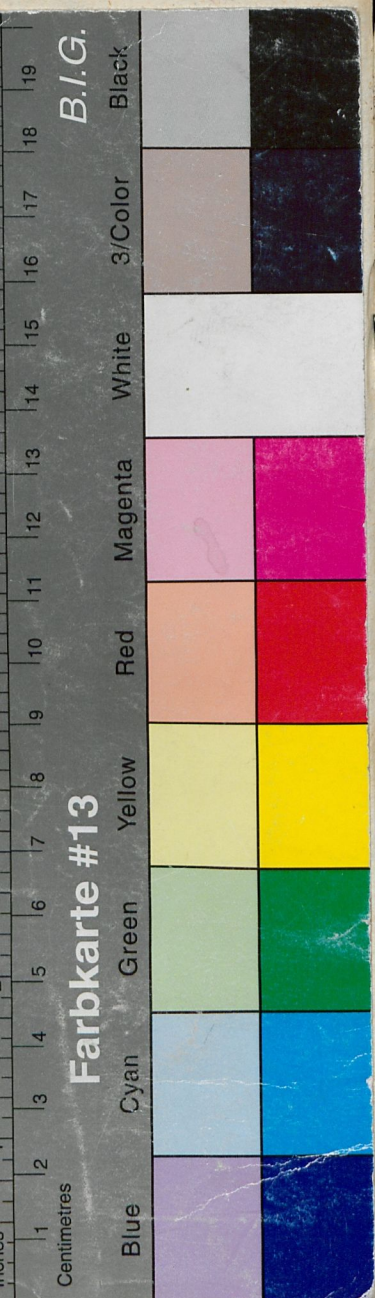
ULB Halle 3
001 840 606

96.

DISPUTATIO THEOLOGICA
PRIOR
DE
**PERSEVERANTIA
CREDENTIVM
VSQVE AD FINEM.**

QVAM
PRAESIDE
VIRO SVMME REVERENDO EXCELLENTISSIMO
DOCTISSIMO
IOANNE GEORGIO KNAPP
THEOL. D. ET PROFESS. ORDIN.
PRAECEPTORE AETATEM COLENDO
IN REGIA FRIDERICIANA
D. OCTOBR. CIOIOCCLI.
PVBLICE DEFENDET
AVCTOR ET RESPONDENS
IO. DANIEL FRIDERICVS HINDENBVRG
BRÉITENHAGA-MAGDEBVRGICVS.

HALAE MAGDEBVRGICAE,
TYPIS IOANNIS CHRISTIANI HENDELII, ACAD. TYPOGR.